

Historický výskyt hlavatky podunajské (*Hucho hucho*) v povodí Moravy *Historical occurrence of Huchen (*Hucho hucho*) in the Morava river basin*

Lubomír HANEL¹, Jan ANDRESKA¹ & Stanislav LUSK²

¹ Pedagogická fakulta, Katedra ekologické výchovy a environmentálních studií, Karlova Univerzita, M. D. Rettigové 4, Praha 1, 110 00; e-mail: lubomirhanel@seznam.cz, jan.andreska@gmail.com

² Bohuslava Martinů 9, Brno, 602 00; e-mail: luskst@seznam.cz

Keywords: historical occurrence, Czech Republic

Abstract: The data documenting historical occurrence of Huchen (*Hucho hucho* /Linnaeus, 1758/) in the Morava drainage (Danube basin) in the Czech Republic are summarized. The native presence of Huchen in the Morava River is documented up to the year 1900. Later occurrence is based only on artificial stocking by fishermen. Nowhere the self-sustaining population of Huchen was found in the examined drainage.

ÚVOD

Hlavatka podunajská (*Hucho hucho* /Linnaeus, 1758/) je původním druhem v povodí Dunaje (HOLČÍK et al. 1984, 1988; KOTTELAT & FREYHOF 2007), pronikající přirozeně v minulosti i na území Moravy řekami Moravou a Dyjí. Kdysi se zde vyskytovala, existující zprávy o její někdejší hojnosti jsou ale rozporuplné. V příspěvku uvádíme výsledky studia nejstarších literárních pramenů s cílem zdokumentovat znalosti o tehdejších pozorováních a posledních úlovcích pocházejících z původních populací hlavatek v povodí Moravy.

VÝSLEDKY A DISKUZE

Z historických dat o výskytu hlavatky v povodí řeky Moravy je důležitá informace JANÁSKA (1973), který cituje zprávu o úlovku hlavatek v Moravě u Chomče (okres Šumperk), kde byly na podzim roku 1870 uloveny dvě hlavatky o hmotnostech 18 liber (= 10,08 kg) a 28 liber (=15,68 kg). Menší exempláře prý nebyly tehdy vzácností. Zpráva o těchto úlovcích byla publikována v časopise zabývajícím se úředními statistikami Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik ve Vídni (20, IV, s. 100, 1894).

KAŠPAR (1886) píše o výskytu hlavatky ko-

lem Bludova v řece Moravě (místními je nazývaná „hlavatice“, zmiňuje též názvy huch, losos jezerní, Salmo hucho, Rothfisch, Huch, Huchforelle). Uvádí výskyt v krátkém úseku od Klášterce až po ústí Desné pod Sudkovem. Nad a pod tím tímto úsekem nebyla pozorována („protože posud nic nebylo slyšeti, protože že by byla chycena v prostředním nebo dolejšímu toku Moravy“), což autor vysvětluje, že hlavatka není rybou stěhovavou, ale stálou. Rybáři ji zde občas uloví. Uvádí, že místní bludovská vrchnost hlavatky chová ve zvláštním rybníku (tzv. hlavatický rybník). Rybáři je chytána spíše do sítí než na udici. Zajímavý je údaj o tom, že ji lze úspěšně lovit zastřelením. Sám autor zastřelil hlavatku u bludovského mlýna vážící 6,67 kg. V bludovském zámku byla vystavena hlavatka vážící 16,8 kg. Před osmi lety (tzn. v roce 1879) údajně viděl u chromečského rybáře dvě hlavatky 10 kg a 15,9 kg, právě dopravené na trh do Šumperka.

Tyto údaje o výskytu v horním toku Moravy v okolí Bludova přejímají HOLČÍK et al. (1988) a navíc připomínají výskyt v okolí Olomouce (zřejmě opět převzatý údaj od jiných autorů). Ojediněle se dříve lovila i v dolním toku, kam zřejmě migrovala z Dunaje. Posledně citovaní

autoři se rovněž vyjadřují k úlovku hlavatky z dubna 1893 z Dyje u Lednice; s ohledem na velikost jedince (14 kg) jej nepovažují za produkt tamní populace, ale za migranta z Dunaje. KITT (1905) o hlavatce (jako *Salmo hucho*) píše: „Ryba není žádný stálý obyvatel Moravy, ale host zatoulaný z Dunaje, a jako takový nanejvýš vzácný. Byly mi oznámeny pouze dva případy ulovení hlavatky v Moravě. Jednou byl uloven menší exemplář v Moravě nad Angern (pozn. dnes Angern an der March na rakouském břehu řeky Moravy proti slovenské Záhorské Vsi) na udici na štiky (1894) a jednou v roce 1900 v případě povodně u Kroměříže, kdy byla ulovena hlavatka s délkou 115 cm a hmotností 15,5 kg. V každém případě je ryba pouze vzácná a vyskytuje se v povodí Moravy ojediněle“. Zpráva o nálezu druhé uvedené hlavatky v Moravě u Kroměříže byla publikována v novinách Mährisches-Tagblatt (ANONYMUS 1900). ZBOŘIL & ABSOLON (1916) připomínají hlavatku jako vzácnost z Moravy z okolí Hodonína.

Ze zaznamenaných úlovků hlavatky v řece Dyji lze uvést jedince chyceného 2.IV.1893 do sítě na Lednicku; tato hlavatka vážila 14 kg (DYK 1946). Tento autor uvádí, že její obraz, malovaný v přirozené velikosti Stillfriedem, byl umístěn v biologické stanici českých vysokých škol brněnských v Lednici. V této souvislosti doplňujeme, že baron Raimund Stillfried von Rathenitz (1831–1911) byl rakouský úředník, malíř a fotograf narozený v Čechách.

Informace o výskytu hlavatky v českých a moravských tocích kompilačně zpracoval KOKEŠ (1998). Znalosti o výskytu hlavatky na Valašsku stručně shrnuli POLÁŠEK (1936) a nejnověji PAVELKA & TREZNER (2001). Tito autoři vycházejí z již dříve publikovaných údajů.

Z uvedených údajů je zřejmé, že poslední hlavatka, kterou můžeme považovat za doklad původních nativních populací v povodí řeky Moravy, byla zaznamenána v roce 1900 u Kroměříže. První pokusy s umělým vysazováním hlavatky do povodí Moravy jsou známy teprve později, tj. z let 1910–1911. Jikry hlavatky byly tehdy zakoupeny v Rakousku a dolíhnuty ve Valašském Meziříčí. Hlavatky byly vysazeny do Bráneckého potoka, odkud se dostaly do Bečvy. V roce 1914 bylo pozorováno přirozené

tření několika kusů pod Juřínským splavem pod Valašským Meziříčím (POLÁŠEK 1936). Podle DYKA (1956) byla hlavatka vysazována do povodí Bečvy: „F. Šivic, zasloužilý moravský rybářský inspektor nasadil v roce 1910 a 1911 z rakouských jiker odchovaný plůdek hlavatek do Bráneckého potoka, přítoku Bečvy. Po roce odlply hlavatečky z potoka do řeky a byly 22 cm dlouhé a 25 dkg těžké. Koncem léta 1911 byla chycena v Bečvě dokonce již 29 cm dlouhá a 43 dkg těžká hlavatka. O 2 roky později byly chyceny pod jezem 2 kusy, jeden 2,75 a druhý 3 kg těžký a 25. března 1914 upozoroval Polášek pod Valašským Meziříčím první třoucí se hlavatky dlouhé 50 cm. Nevídaně silná povodeň v roce 1914 odnesla však všechny hlavatky do řeky Moravy.“

IVAŠKA (1951) o výskytu hlavatky v Moravě mimo jiné píše: „V této největší řece Moravy a v jejích přítocích hlavatka sa kdysi vyskytovala v dost hojném počte, najmä v okolí Olomouce“. Vyskytovala se pak v přítocích i samotné Bečvě několik let. Roku 1936 vysadili plůdek hlavatky do Čtyřdvorského potoka (povodí Svratky) v množství 1300 ks. Hlavatky zde pozorovali i později a roku 1940 dokonce ulovili 2 ks s hmotností okolo 5 kg (LUSK 1976). Další novodobé vysazování hlavatky do povodí Moravy je známo od poloviny 20. století, jednalo se však o občasné nesystematické vysazování, také úlovky hlavatek sportovními rybáři zde byly a jsou jen ojedinělé (LUSK 1976a).

Jak vyplývá z výše uvedených údajů, konkrétních historických dat o pozorování či úlovcích hlavatky v povodí Moravy je poskrovnu. Nicméně zajímavé jsou rozporuplné názory na její tehdejší hojnost. Někteří autoři ji považovali zde za velkou vzácnost a její výskyt za velmi ojedinělý (HEINRICH 1856; JEITTELES 1863–1864; ZBOŘIL & ABSOLON 1916; KOMÁREK 1948). Naopak např. VOJTÍŠEK (1928), SCHÄFERNA (1932) a IVAŠKA (1951) uvádějí její dřívější běžný výskyt (pouze ale jako obecné konstatování bez konkrétnějších údajů) a dodávají, že později téměř vymizela díky znečišťování vod a regulacemi říčních koryt. Rovněž DYK (1949) zřejmě akceptoval tyto názory, když píše: „V řece Moravě a přítocích se kdysi hlavatky také vyskytovaly a v okolí Olomouce bývaly dokonce velmi hojné.“

Předpokládáme, že vzhledem k tomu, že hlavatka je rybou stanovištní (mimo období třecích migrací) a velké exempláře by nebylo tak těžké v řece přehlédnout (ostatně o kapitálních úlovcích nacházíme v historické literatuře konkrétní informace), přikláníme se spíše k názoru, že hlavatka byla dříve (do konce 19. století) v povodí Moravy vzácností, která sem mohla přirozeně pronikat z Dunaje, respektive z jeho karpatských a alpských přítoků. Ojedinele zde mohlo docházet i k přirozenému výtěru, a pak mohlo být v některých letech pozorováno více menších jedinců. V důsledku zhoršení stavu toků a jejich průchodnosti postupně došlo k vymizení hlavatek. Je pozoruhodné, že vznik a existenci příčných prahů jako jednu z významných příčin vymizení hlavatky nepředpokládá nikdo z uvedených autorů, ačkoli z dnešního pohledu právě toto mohlo být kardinální příčinou jejího postupného mizení. Fragmentace říčních toků vysokými a pro migraci ryb neprostupnými jezy budovanými ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století v toku Moravy na území ČR a v Dyji (HOLČÍK 1990; LUSK & HOLČÍK 1998) se postupně stala významnou komplikací a překážkou pro potamodromní migraci hlavatky. Zřejmě tak zcela odřízla nepříliš početnou moravskou populaci od silnějších populací v jiných přítocích Dunaje a zabránila případným protiproudovým migracím z Dunaje do povodí Moravy na území dnešní ČR. Jistou analogii nacházíme u jiných druhů lososovitých ryb; vyhynutí lososí populace v Labi v průběhu 20. století, případně vyhynutí populace pstruha obecného mořského ve Visle mělo jasnou souvislost s výstavbou nepřekonatelných příčných prahů (ANDRESKA 2010).

Aktuálně se s hlavatkou setkáme v našich tocích (nejen v povodí Moravy) jen vzácně, a to pouze v závislosti na umělém vysazování rybářů, protože nikde v rámci České republiky se nevytvořila ani jedna trvale udržitelná populace této lososovité ryby (HANEL et al. 2013).

Potvrzení původního výskytu hlavatky podunajské v povodí Moravy, je důležité s ohledem na zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody krajiny, ve znění pozdějších předpisů. V § 5, odst. 4 je řešena problematika záměrného rozšíření geograficky nepůvodních druhů. To se však ne-

týká vysazování hlavatky podunajské v povodí řeky Moravy, které je prokazatelně součástí přirozeného areálu výskytu této ryby. Příklady novodobého občasného vysazování hlavatky (většinou plůdku a ročků) v povodí řek Moravy, Bečvy, Svatky a Dyje a následně zdejší sporadické úlovky ve sportovním rybolovu uvádějí HANEL et al. (2013). V poslední době (po roce 2000) do povodí Moravy hlavatka vysazována nebyla (viz oficiální podklady Moravského rybářského svazu). Byla a je však občas vysazována v rámci České republiky do povodí řek Labe a Odry, kde její výskyt není původní a tudíž tyto aktivity by měly být vázány na souhlas orgánu ochrany přírody.

ZÁVĚR

Přirozený výskyt hlavatky podunajské v povodí řeky Moravy do konce 19. století lze považovat za prokázaný. Četnost jejího historického výskytu lze hodnotit jen jako nízkou, pouze v některých letech v případech úspěšnějších průniků z Dunaje či jako následek ojedinelého přirozeného rozmnožování mohla být pozorována častěji. Od počátku 20. století byla hlavatka občas do různých lokalit v povodí Moravy vysazována, nikde však do současné doby nevytvořila trvale udržitelnou populaci.

LITERATURA

- ANDRESKA J. (2010): Losos labský v historických záznamech a v současnosti I a II. *Živa* 4: 179–182, 6: 276–279.
- ANONYMUS (1900): Der erste Olmützer Fischerei-Verein. *Mährisches Tagblatt*, 21. Jahrgang, Nr. 100, Olmütz, Dienstag, den 1. Mai 1900.
- DYK V. (1946): *Naše ryby*. Nakl. R. Promberga v Olomouci, 388 pp.
- DYK V. (1952): *Naše ryby*. SPN Praha, 344 pp.
- HEINRICH A. (1956): Mährens und K. K. Schlesiens Fische, Reptilien und Vögel. *Ein Beitrag zur Fauna beider Kronländer (Fische: 5–32 pp.)*. Brünn, 200 pp.
- HANEL L., LUSK S. & ANDRESKA J. (2013): The huchen in the Czech Republic: A review. *Archives of Polish Fisheries* (21: 143–154).
- HOLČÍK J. (1990): Conservation of the huchen (*Hucho hucho* /L./) (Salmonidae) with special reference to Slovakian rivers. *J. Fish. Biol.* 37 (Suppl. A): 113–121.
- HOLČÍK J., HENSEL L., NIESLANIK J. & SKÁČEL L. (1984): *Hlavátka Hucho hucho* (Linnaeus, 1758). Veda, Bratislava, 308 pp.
- HOLČÍK J., HENSEL K., NIESLANIK J. & SKÁČEL L. (1988): *The Eurasian Huchen (Hucho hucho) largest salmon of the world. Perspectives in Vertebrate Science* 5. Dordrecht, Bratislava, Dr.W.Junk Publ. and Veda, 307 pp.

- IVAŠKA S. (1951): *Hlavátka, jej lov a umělý chov*. Tatran, Bratislava, 88 pp.
- JANÁSEK J. (1973): Hlavatky na severní Moravě. *Severní Morava, Vlastivědný sborník*, Šumperk, 25: 62.
- JEITTELES L. H. (1863–1864): Die Fische der March bei Olmütz. *Abth. Jahresbericht über das k.k. Gymnasium in Olmütz während des Schuljahres 1863 u. 1864*, I: 3–33, II: 3–26.
- KAŠPAR P. R. (1886): Ryby moravské a slezské. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, 3, 11: 132–134.
- KITT M. (1905): Die Fische der March bei Olmütz. I. *Bericht der Naturwissenschaftlichen Sektion der Vereins „Botanischer Garden in Olmütz“*: 1–15.
- KOKEŠ O. (1998): Hlavatka podunajská v českých a moravských vodách. *Rybářství* 12: 568.
- KOTTELAT M. & FREYHOF J. (2007): *Handbook of European freshwater fishes*. Kottelat, Cornol, Switzerland and Freyhof, Berlin, Germany, 646 pp.
- KOMÁREK J. (1948): *Česká zvířena*. Melantrich, Praha, 348 pp.
- LUSK S. (1976): Hlavatka v moravských tocích. *Rybářství*, 271.
- LUSK S. (1976a): Výskyt a vysazování hlavatky podunajské – Hucho hucho (Linnaeus, 1758) v moravských tocích. *Súbor referátov zo seminára „Hlavatka podunajská Hucho hucho L.“*, SRZ v Žilíně, *Příroda*: 51–55.
- LUSK S. & HOLČÍK J. (1998): Význam bezbariérového spojení říčního systému Moravy a Dyje na území České republiky s Dunajem. *Biodiverzita ichtyofauny ČR* (II): 69–83.
- PAVELKA J. & TREZNER J. (eds) (2001): *Příroda Valašska*. Český svaz ochránců přírody ZO/76/06 Orchidea a Okresní úřad Vsetín, 568 pp.
- POLÁŠEK J. N. (1936): Hlavatky na Valašsku. *Rybářské listy* 1: 77–78.
- SCHÄFERNA K. (1932): Nezapomínejme na hlavatku. *Rybářský věstník*, 4: 47.
- VOJTÍŠEK M. (1928): Hlavatka ve vodách ČSR. *Rybářský věstník* 2: 18–20, 35–36, 67.
- ZBOŘIL J. & ABSOLON K. (1916): Zoologická pozorování z okolí hodonínského. *Časopis Moravského Musea Zemského*, Brno, 15: 172–183.